

megjelenik. A szabadságharc során készült művekkel ellentétben időskori ábrázolásai festményeken, szobrokon és érmeken mind jól sikerültek.

Görgei Artúr életéről és katonai-politikai tevékenységéről számos helyen olvashatunk, azonban sajnálatos módon az árulás-mítoszhoz kapcsolódó szakirodalom és publicisztika egészen az utóbbi évtizedekig jóval elterjedtebb volt. Ennek fő oka, hogy Görgei a későbbi évtizedek egyik kedvenc propagandaalakja volt, akár pozitív, akár negatív oldalon találjuk. Másfél éves tevékenysége rajta hagyta lenyomatát mind a dualizmus, az első világháború, a Horthy-korszak, majd a második világháborút követő, akkoriban divatos marxista történetírás időszakain, míg a radikális elitéléstől napjainkra végre eljutottunk Görgei teljes rehabilitációjához. Az, hogy személye a magyar közvéleménynek körülbelül 170 évre előre biztosította a beszédtemát, már önmagában egészen egyedülálló történelmi teljesítménynek tekinthető.

Zárásként a kötetet minden korosztálynak szeretettel ajánlom, hiszen amellett, hogy informatív, hiteles forrásokkal alátámasztott munkáról beszélünk, a témák között mindenki találhat az érdeklődésének megfelelő írást. Külön érdekességei a kötetnek a 19. századi bűnbakképzés mechanizmusait, Görgei alakjának népköltészetben való feltűnését, illetve a róla készült kortárs és időskori ábrázolásokat bemutató írások.

Gulyás Adrienn

PELYACH ISTVÁN

DAMJANICH JÁNOS, „A MINDIG GYŐZTES” TÁBORNOK

(Line Design, Budapest, 2018. 431 o. ISBN 978-963-480-006-4)

Pelyach István és Hermann Róbert gondozásában 2018-ban jelent meg az Aradi Vértanúk sorozat ötödik kötete, amely Damjanich János (1804–1849) honvéd vezérőrnagy, aradi vértanú életét mutatja be. A mű két nagyobb egységből tevődik össze: egy tanulmánykötetből és egy okmánytárból.

A kötet első felében található válogatott tanulmányokat olyan szerzők jegyezték, mint Pelyach István, Kemény Krisztián, Hermann Róbert, Zakar Péter, Anka László, Rubint Dezső és Bajzik László. Az írások az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc mitikus magasságokba emelkedett tábornokának, Damjanich Jánosnak a katonai-hadvezéri képességeit állítják középpontba, emellett ugyanakkor személyiségének árnyoldalaira, vitatható döntéseire is rámutatnak. A tanulmánygyűjtemény nem titkolt célja, hogy a tábornok emberi oldalát is megmutassa. Habár Damjanich az aradi vértanúk legismertebb tagja, a tanulmányok a köztudatban élőnél sokkal kiforrottabb, összetettebb személyiséget rajzolnak elénk – egy ízig-vérig katonamebert, aki a saját bajtársaival, előljáróival szemben is kész kiállni a vélt vagy valós igazáért.

Az első tanulmány Pelyach István *Damjanich János zászlóaljparancsnoki kinevezése és szervező tevékenysége 1848 nyarán* című írása. Ebből megtudhatjuk, miként került összetűzésbe Temesváron felettesével, Julius von Haynauval, és ennek hatására miként vezényelték Damjanichot az itáliai frontra. A szerveződő honvédség 3. (szege-di) zászlóaljának parancsnoki posztja a Batthyány-kormány figyelmét felkeltő, szerb származású katonatisztre várt, de előtte Magyarországra kellett vezényeltetni őt. A tanulmány részletesen boncolgatja Damjanich Magyarországra rendelésének, kinevezésének körülményeit, és a szabadságharc elitalakulatává váló 3. (fehér tollas) honvéd-zászlóalj parancsnokaként 1848 nyarán nyújtott teljesítményét.

Kemény Krisztián *Indokolatlan kegyetlenség vagy „keserű szükség”? A „Profeszszor” és a „Nagy Renegát” konfliktusa 1848 novemberében* című munkájában a Damjanich–Vetter konfliktus hátterébe enged betekintést. A szabadságharc két kiváló tábornokának kibékíthetetlen ellentéte a lagerdorfi ütközet utáni csörtére vezethető vissza, amikor is Vetter Antal a bánsági hadtest parancsnokaként kemény kritikával illette Damjanichot amiatt, hogy nem tudta fegyelmezni a Rózsa Sándor-féle csapatot. Vetter személyiségéből fakadóan szabályos háborút szeretett volna vívni egy szabálytalan hadszíntéren, ezzel szemben a heves vérmérsékletű Damjanich vérbeli csapattisztként alkalmazkodott a szabálytalan hadviseléshez. Vitájukból végül Vetter került ki győztesen, de Damjanich nem felejtett, és az ügynek 1849 márciusában lett folytatása kettejük között.

Pelyach István *Adalékok Damjanich János honvéd tábornok katonai portréjához* címmel azt vizsgálja, milyen szerepet játszott Damjanich Kiss Ernő vezérőrnagynak a bánsági hadtest éléről való leváltásában. A tanulmány rávilágít arra, hogy a tábornok tagja volt annak a tiszti küldöttségnek, amely Vukovics Sebő kormánybiztosnál Kiss leváltását indítványozta 1849. január 5-én. Pelyach rámutat, hogy Damjanich mennyire törődött a beosztottjaival – az, hogy a közhonvédjei közül többen halálra fagytak a pancsovai ütközet után, megerősítette azt az észrevételét, hogy előjárója alkalmatlan. Damjanich ennek ellenére elítélte a 40 honvédtiszt által kezdeményezett bizalmatlansági indítványt Kiss ellen, amit a szolgálati viszonyokkal összeegyeztethetetlennek tartott.

A következő írást szintén Pelyach István jegyzi. Az *Egy szerb származású honvéd tábornok levele a szerb csapatok főparancsnokához 1849 januárjában* című tanulmány Damjanich János Kuzman Todorović vezérőrnagyhoz írt gondolatait elemzi. A levél megírásának oka a Bánság kiürítése, illetve Todorović kiáltványa, amely a tábornok kezébe került. Damjanich levele több szempontból is figyelmet érdemel. Egyrészt egy magyar oldalon harcoló szerb tábornok írt honfi- és tisztársának azon okból, hogy annak oltalma alá helyezze a magyar és német lakosságot. Másrészt Damjanich szerbként felvetette, hogy honfitársai talán nem a megfelelő oldalon harcoltak az elnyomás ellen.

Pelyach István *Egy elmulasztott várostrom tanulságai (Az aradi vár „ostroma” 1849 januárjában)* című, következő tanulmányában Damjanich Jánosnak Gaál Miklós tábor-

nokkal és Boczkó Dániel kormánybiztossal kialakult nézeteltérésébe nyerünk betekintést. Damjanich az aradi vár ostromának elmaradásáért tábornoktársát, Gaál Miklóst okolta. Abban igaza volt, hogy a vár nem volt előkészítve az ostromra, viszont ezek a hiányosságok nem Gaál és Boczkó hibájából fakadtak, hiszen sem elegendő idő, sem elegendő felszerelés nem állt rendelkezésükre. A felfokozott állapotban Damjanich nehezen tűrte a tétlenséget, és rangidős tábornokként megpróbálta eltávolítani Gaált az ostromló csapatok parancsnokának tisztségéből, ezzel pedig a kormánybiztossal is szembe került. Az eset kiválóan rávilágít a tábornok nehéz természetére, hirtelen haragjára, illetve arra, hogy ha hitt az igazában, akkor vállalta a konfrontációt bárkivel.

Hermann Róbert *Damjanich Szentesen* című tanulmányában egy, a magyar hadtörténetírás által kevésbé feldolgozott időszakot vesz vizsgálat alá. A szerző a Délvidék kiürítésétől követi nyomon a Damjanich-hadosztály útvonalát, és bemutatja közel kéthetes kényszerű szentesi tartózkodását is, rávilágítva arra, hogy Szeged katonai biztosítását, melyet a hadosztály látott el, mekkora érvágásként élte meg a magyar kormány. Miután a szegedi helyőrség már egymaga is képes volt elhárítani a veszélyt, Damjanich elhagyhatta Szentes körzetét, és felkészülhetett a szolnoki offenzívára.

Kemény Krisztián *A második szolnoki ütközet (1849. március 5.)* című munkájában a szabadságharc egyik legismertebb összecsapását dolgozta fel. A szerző a tanulmányban az ütközet előtti csapatmozgásokat és a szemben álló erőket is nagy alaposággal ismerteti. Kemény az összecsapás mindkét szakaszának részletes bemutatása során mind Damjanich, mind pedig Vécsey Károly csapatainak teljesítményére kitér. A tanulmányból megtudhatjuk, mi állt valójában Damjanich és Vécsey összeveszésének háttérében.

A következő írás Hermann Róbert jegyezte *A tápióbicskei ütközet 1849. április 4-én* címmel. A szerző áttekinti az április 4-i összecsapás szakirodalmát a 19. század második felétől egészen napjainkig. Az ütközethez vezető események, a hadmozdulatok alakulásának vázolását követően részletesen bemutatja a harc menetét. A tanulmány a nap eseményei kapcsán olyan kérdésekre ad választ, mint például a tápióbicskei híd elleni roham vezetőjének kiléte, a helyi lakosság árulásának vádja, vagy éppen a magyar féltől zsákmányolt lövegek száma.

Anka László *Katolikus plébánosok kivégzése a tavaszi hadjáratban* című tanulmányában Damjanich János katonai pályafutásának árnyoldalát vizsgálja, amikor is a tavaszi hadjáratban agyonlövötte Mericzay János tápiószecsői és Hoernegger Antal kókai katolikus plébánosokat. A szerző rávilágít, hogy Damjanich figyelemre méltó pályafutásának köszönhetően komoly kultusszal rendelkezik, ugyanakkor a források alig szólnak a szabadságharc küzdelmeiben olykor önkényes döntéseket hozó, forradalmi terrort alkalmazó katonáról, így a kép ezen oldala a köztudatból is hiányzik.

Rubint Dezső *A váci ütközet 1849. április 10.* címmel a tavaszi hadjárat második szakasza első fegyveres összecsapásának háttérével foglalkozik. Rubint az előzmények megvizsgálásakor rámutat az osztrák hadvezetés hibáira, illetve a hadjárat második felének kockázataira. Kulcsfontosságú tényező volt, hogy a II. és a VII. hadtest

csapatainak sikerült lekötni az osztrák főereget a magyar erők felfedése nélkül, míg az I. hadtest Sződnél tartalékként biztosította Pest felől az utat. A váci ütközetben a Damjanich János vezette III. hadtest került szembe a Ramberg-hadosztállyal. Az ütközet menetét megismerve követhetjük nyomon a tábornok csapatainak teljesítményét.

A következő tanulmány Bajzik László munkája: *Damjanich János aradi várparancsnoksága és Arad erődjének kapitulációja*. A tanulmány kitér a nehéz természetű tábornok és Perczel Miklós ezredes, aradi várparancsnok konfliktusára. Később a szerző megvizsgálja Damjanich várparancsnoki teljesítményét és az aradi vár kapitulálásában játszott szerepét is.

Zakar Péter *Damjanich János felesége számára írt imája* című munkájában az aradi vértanúkhöz köthető egyik legismertebb, legtöbbször közölt forrás sorsát tárja fel. A szerző áttekinti az ima különböző közléshelyeit és szövegváltozatait, hiszen francia és német fordításban is közreadták. Az eredeti ima a szerző szerint Damjanich Jánosné halála (1909) és az első világháború kitörése (1914) között kerülhetett az Aradi Ereklýmúzeum gyűjteményébe. Zakar a tanulmány végén közreadja Lakatos Ottónak a kivégzést követően készített fordítását, a Hadtörténeti Múzeum Kézirattárában őrzött három német nyelvű változatot, valamint az eredeti imádságot is.

Az utolsó tanulmányban – Pelyach István: *Egy legenda nyomában. Vécsey Károly gróf kézcsókja az akasztófa árnyékában* – azt vizsgálja meg szerzője, miként ivódott a köztudatba egy soha meg nem történt esemény. Pelyach rávilágít arra, hogy a visszaemlékezésekben az 1890-es évekig nyoma sincs ennek a jelenetsornak, márpedig az aradi vértanúkat utolsó útjukra kísérő papok közül többen is megírták emlékeiket. Az 1890-es évek volt az egyik legtermékenyebb évtizede a nemzeti romantika formálásának. Az, hogy a szolnoki ütközet után kis híján összeverekedő két honvédtábornok az akasztófa árnyékában történő jelképes megbékélésének képe ekkor alakult ki, nem véletlen. Pelyach a tanulmányban nyomon követi a legenda utóéletét és fennmaradását is.

A kötet második felében a Hermann Róbert és Pelyach István által összeállított Okmánytár kapott helyet, amelyben 163 darab Damjanich Jánossal kapcsolatos levél, okmányt adnak közre az 1841 és 1904 közötti időszakból. Olyan dokumentumok szerepelnek itt, mint például Damjanich levelezése a feleségével, Kossuthal és Görgeivel. Ezek az elsődleges források a kutatók számára is értékesé teszik a kötetet, ugyanakkor nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy Damjanich alakjáról átfogóbb képet kapjunk.

Összeségében elmondható, hogy a kötet illeszkedik az Aradi Vértanúk sorozatba. A mű teljesítette kitűzött célját: Damjanich János alakját emberközelibb nézőpontból vizsgálva, a kevésbé ismert oldaláról is sikerült bemutatni személyiségét, katonai pályáját és vitatható döntéseit is. A sorozatban megidézett társaihoz hasonlóan a „rácok rettegett ostora” ezzel a munkával méltó emléket kapott.

Ress Zoltán